

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 6, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2019): 341-376

Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örf mü, Din mi?
Hazrat Aisha's Age of Marriage: Is it Custom or Religion?

İhsan Arslan

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi
Anabilim Dalı. Rize / Türkiye
Doç. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History
Rize/Turkey
e-mail: ihsan.arslan@erdogan.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4790-0711>
DOI: 10.33718/tid.518839

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Ocak/ January 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Mart/ March 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/ June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: İhsan Arslan, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örf mü, Din mi?",
TİD 6/1 (Bahar 2019): 37-72.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

HZ. ÂİŞE'NİN EVLİLİK YAŞI ÖRF MÜ, DİN Mİ?

Öz

Bu araştırmada Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evliliği metodolojik bakış açısıyla işlenmiş, temel referans kaynağı olarak hadis, siyer, İslâm tarihi kaynakları ve modern çalışmalar kullanılmıştır. İlk dönem kaynaklardaki rivayetlerden hareketle Hz. Âişe'nin küçük yaşlarda evlendiği savunulmasına karşın, yaşanan çağın evliliğe bakışı ve Rasûlüllah'a yapılan ithamlardan dolayı da bu evliliğin daha büyük yaşlarda gerçekleştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemede bu evliliğin o toplum tarafından normal karşılandığı ve onun tarihsel bir olgu olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Ayrıca göreceli olduğu için evlilik yaşının kaç olduğuna vurgu yapılmasından ziyade, onun Allah Rasûlü ile evliliğinin o günkü toplumun örf ve âdetlerine uygun olduğu gerçeği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin evliliklerinin dine göre değil, örf'e göre gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Hz. Âişe, evlilik, örf, algı.

Hazrat Aisha's Age of Marriage: Is it Custom or Religion?

Abstract

In this study, the marriage of Prophet Muhammad (pbuh) and Aisha was processed with a methodological point of view specific to historical studies and the Qur'an, tafsir, hadith and modern and Islamic history sources were used as the basic reference source. Although it was argued that Aisha married at a young age in the early sources, it was tried to reveal that this marriage took place at an older age because of today's view to the marriage age and the accusations to the Prophet Muhammad. In the study, it was evaluated that this marriage was accepted normally by the society and that it was a historical phenomenon. It was also emphasized that the marriage age was proper to the customs of the society of that day rather than the emphasis on the age of marriage as it was relative. In this context, it was concluded that the marriage of Prophet Muhammad and Aisha took place with regard to custom but to religion.

Key Words: Prophet Muhammad, Aisha, marriage, custom, perception.

GİRİŞ

Örf, kanun olmadığı halde halk tarafından alışkanlık olarak uyulan, yaşanılan yere ve şartlara göre oluşan, akla ve mantığa aykırı olmayan ve toplum tarafından da benimsenen davranış biçimidir. Bir davranışın örf olarak nitelendirilebilmesi için toplum içerisinde sürekliliğe sahip olması ve kabul görmesi gerekmektedir. Ayrıca örf olarak ifade edilen fiil ve eylemler, davranışa dönüştüğünde genellikle toplum bireyleri tarafından kınanmazlar ve eleştirilmezler. Çünkü bu davranışlar bireylerin ortak kanaatlerini, duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda örfelere bağlılık, toplum bilincinin oluşmasına ve bireyler arasında sağlıklı iletişimin kurulmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Ancak bu kurallar zamana bağlı olarak değişikliğe uğramaktadır. Yani daha önceleri toplum bireyleri tarafından yapılan bu davranışlara karşı herhangi bir tepki gösterilmezken, zamanın, şartların ve insan algılarının değişmesi neticesinde olumsuz yaklaşımlar gösterilebilmektedir. Aynı coğrafyanın değişik bölgelerinde yaşayanların örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Bir bölgeden farklı bir bölgeye giden kişinin karşılaştığı bazı uygulamalar karşısında şaşkınlığa düşmesi gayet normaldir. Onun hayrete düşmesi, gördüklerinin yanlışlığından değil, onlara alışık olmadığındandır. Çünkü önemli gün ve gecelerde sergilenen aktiviteler bölgeden bölgeye, ilden ile, köyden köye, hatta mahalleden mahalleye göre de farklılıklar göstermektedir. Ancak aynı kişi bu toplum içerisinde belli bir süre kaldıktan sonra ilk anda tuhaf karşıladığı bazı uygulamalara uyum sağlaması mümkündür. Bu yaklaşım tarzı, kişinin yaşadığı topluma uyum sağlama özelliğini ortaya koymaktadır.

Bir toplumun farklı bölgelerinde değişik örf ve âdetlerin varlığı bilinen bir gerçektir. Bu açıdan dili, dini, ırkı, rengi, kültürü ve yaşam tarzı birbirinden farklı toplumların örflerinin değişkenlik göstermesi herkes tarafından kabul edilen bir hakikattir. Bu farklılığın aynı çağda yaşayan toplumlar arasında da mevcudiyeti söz konusudur. Bu bağlamda her toplumun kendine özgü duygu, düşünce ve algı biçimleri bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir toplumda normal karşılanan bir davranış, diğer toplumda yanlış anlaşılmaktadır. Bu sebeple bir toplum içerisinde yaşanan bir olayı, o toplumun değer yargıları ve algılarına göre değerlendirmek gerekmektedir. Yani yaşanılan toplum içerisinde bir olaya gösterilen olumlu veya olumsuz tepki, onu anlama ve algılama noktasında en önemli veridir. Bu hadiseyi değerlendirirken aynı çağda yaşamalarına rağmen

başka bir toplumun değer yargılarına göre anlamaya çalışmak, doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Bu sebeple insanın, kendi duygu, düşünce ve değer yargılarından olabildiğince soyutlanarak olayın meydana geldiği toplumun değer yargılarını dikkate alarak bir kanaate ulaşması, onun akademik ve ilmî yaklaşımını ortaya koymaktadır. Aynı çağ ve farklı toplumlardaki olaylara karşı bakış açısı bu şekilde olması gerekirken, aynı hassasiyetin çağlar öncesinde meydana gelen olaylara da gösterilmesi bir zorunluluktur. Çünkü günümüzün değer yargıları ve bakış açısıyla tarihin belli bir döneminde meydana gelmiş olayları yorumlamanın, insanları yanlış sonuçlara iletmesi kaçınılmazdır.

Sosyal hayattaki olayların değişmesi, insanın içinde bulunduğu şartların özelliğine göre farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda sosyal hayatla yakından ilişkili olan hadiselerin, toplum içerisinde uzun yıllar sonucunda kökleşmiş ve insanların zihinlerinde derin izler bırakmış ilke ve prensiplerin değişmesi oldukça zordur. Dine dayalı olan kurallar bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Ancak bu kuralların dışındaki uygulamalar zaman içerisinde toplumun yapısına ve algısına göre daha kolay değişebilme özelliğine sahiptir. 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşayanların o günkü şartlarda örf ve âdetleriyle, yaşam biçimleriyle ve hayata bakışlarıyla, günümüz insanların bu dinamiklere bakışları arasında oldukça fark vardır. Hatta çok yavaş değişim süreci geçiren dinî kurallarda bile bu farklılığı görmek mümkündür. Bu bağlamda sosyal hayatın temel dinamikleri arasında yer alan kurallar, insanların eğitim seviyelerine, maddî imkânlarına, makam ve mevkilerine hatta cinsiyet özelliklerine göre çok rahat bir şekilde değişime uğramaktadır. Bazen bu değişkenliklerin kanunlara bile yansıdığı görülmektedir. Örneğin 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanununda evlilik yaşı erkek için on sekiz, kadın için on yedi; olağanüstü durumlarda ise hem erkek hem kadın için on beş olarak kabul edilmişti. Ancak evlilik yaşı sınırları daha sonra 1938 yılında kabul edilen 3453 sayılı kanunla erkek için on yediye, kadın için de on beş yaşa indirilmiştir. 1 Ocak 2002 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanununun 124. Maddesine göre; “*Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez*” hükmü yer almaktadır. Yani evlilik yaşı, erkek ve kadınlarda on sekiz olarak tespit edilmiştir. Türkiye coğrafyasında yaşayan insanların bazıları bu evlilik yaş sınırının bile küçük olduğunu belirterek daha yukarılara çıkarılmasını seslendirmektedirler. Bu durum toplumun algısına göre değişiklik arz etmektedir.

Şartlar değişir, algılar farklılaşırsa, şu anda yürürlükte olan evlilik yaşının bile büyük olduğu, aşağıya çekilmesi gerektiği durumu gündeme gelebilir. Bu sebeple evlilik yaşını, toplumun algılarının belirlediğini söylemek mümkündür.

Din, insanlara belli bir evlilik yaşının gerekli olduğunu belirtmez. Bu konuyu tamamen toplumun değer yargılarına bırakır. Bu gerçeklikten hareketle din; *“Şu yaşta evlenmeyi uygun görüyor, bu yaşta evlenmeyi uygun görmüyor”* gibi söylemlerle konuya yaklaşmak, hatta yaşlar hususunda ısrarcı olmak, kişiyi doğru sonuca ulaştırmaz. Çünkü dinin bu konuda belirleyici olduğunu söylemek, yaş konusunda ısrarcı olanlara kapı aralayacağı için doğru bir bakış açısı değildir. Bu açıdan evlilik yaşı konusunda mutlak anlamda belirleyici olan faktör, örfdür ve toplumun konuya yaklaşımıdır. Yani din, konuyu insanların algılarına ve tasarruflarına bırakmıştır. Bu konudaki istismarları dine yüklemek ve bunun üzerinden bir algı operasyonu oluşturmaya çalışmak gerçeklerle örtüşmemektedir. Akıllı, mantıklı ve toplum gerçeklerini dikkate alanların bu hususu dikkate almamaları, konuya yaklaşımlarının ilmî ve akademik olmadığını göstermektedir. Örfün ve dinin konuya yaklaşımlarından hareketle tarihin belli bir döneminde yaşanmış olan bir evliliği, günümüzün bakış açısı ve algılarına göre değerlendirmek hem tarihi olaya hem de olayın kahramanlarına haksızlıktır. Bu sebeple aynı çağın ve aynı toplumun çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların kendi aralarındaki örfün gereklerine göre şekillenen davranışları algılama biçimlerinde farklılıklar olduğu için, Hz. Âişe'nin evlilik yaşının değerlendirilmesinde bu yaklaşımın dikkate alınması gerekmektedir.

1- Hz. Âişe'nin Evlendiği Çağın Evlilik Yaşına Bakışı

Tarihin herhangi bir döneminde meydana gelen bir olayın doğru bir şekilde algılanabilmesi için, o dönemin algıları ve değer yargıları mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu gerçek, araştırmanın ve yorumlamanın dışında tutulursa, ulaşılabilecek sonuç doğruluktan ve inandırıcılıktan uzak olacaktır. Bu sebeple toplumun, Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber ile evlendiği dönemin öncesinde ve sonrasında evlilik yaşına bakışını ana hatlarıyla ortaya koymak, hadisenin anlaşılmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır. Şimdi Müslüman toplumun çok değer verdiği kişilerin evliliklerini inceleyerek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışalım. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in evliliği büyük önem arz etmektedir. Zeyneb'in doğumu hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı

kaynaklar onun vahyin gelmesinden önce doğduğunu belirtirken,¹ bazı kaynaklar ise onun, Hz. Peygamber otuz yaşındayken doğduğunu² ve bu tarihin nübüvvetten on sene önce olduğunu belirtmektedir.³ Hz. Peygamber nübüvvetten önce⁴ Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle⁵ veya Hind'in⁶ oğlu olan Ebu'l-Âs b. Rebî ile kızı Zeyneb'i evlendirmiştir.

Hz. Peygamber vahiy tecrübesini yaşamaya başladığı esnada kırk,⁷ kırk üç⁸ veya kırk beş⁹ yaşlarındaydı. O halde Zeyneb, bi'setten on sene

- 1 Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981), 61; Ebû Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb* (Beyrut: Alemü'l-Kütüp, 1993), 30; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001), 8: 123.
- 2 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 4: 45; Ebû Ömer Yusuf b. Abdilber, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006), 892; Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1: 392.
- 3 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 123; Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lemü'n-Nisâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991), 2: 107.
- 4 Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1: 337; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2: 42; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 4: 113; İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram, *el-Kâmil fî't-Târîh* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1979), 2: 134; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 2: 162.
- 5 Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 8: 25; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr b. Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber* (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013), 78; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1: 337; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 42; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 892; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 134; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994), 5: 278; Ebu'l-Ferec Nuruddin Ali b. İbrahim b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 2: 265.
- 6 İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 5: 23.
- 7 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 109; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1: 152; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1: 534; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1988), 2: 131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 55.
- 8 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 114; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 2: 132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 46.
- 9 Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 54.

önce doęmuŖŖa, doğum tarihi 600, 603 veya 605 olmaktadır. Evlilik de nübüvvetten önce olduğuna göre, Zeyneb evlendiği esnada 10-15 yaŖları arasında olmalıdır. Bu yaŖ aralığı o günkü örf'e göre normal görölmekte olup, uygulama bu çerçevede yürütölmektedir. O günkü sosyal hayatta normal olarak değerlendirilen bir davranıŖın günümüzde karŖılıęı olmayabilir. Hatta bu gibi küçük yaŖlarda evlenmelere illiklik olarak da bakılabilir. Ancak unutulmaması gereken nokta; o uygulamanın yaŖandıęı toplumda nasıl algılandığıdır. Bu sebeple olayın yaŖandıęı toplumun değer yargılarına göre küçük yaŖlarda evlilik normal bir davranıŖtır. Fakat günümüzün değer yargılarına göre bu yaŖ aralığında evlilikler normal karŖılanmazken, bazı yerlerde bu yaŖ aralıklarındaki evliliklere rastlamak da mümkündür. İŖte bu durumu belirleyen, insanların hayatında etkili olan örf'e dayalı uygulamalardır.

Hiz. Peygamber'in diğer iki kızı Rukiye ve Ömmü Gülsüm, Zeyneb ve Fâtıma arasında dünyaya gelmiŖtir. Zeyneb, Hiz. Peygamber otuz yaŖındayken dünyaya gelmiŖ, Fâtıma ise otuz beŖ yaŖındayken dünyaya gelmiŖtir. Yani Rukiye ve Ömmü Gülsüm, Hiz. Peygamber otuz bir - otuz dört yaŖları arasındayken doęmuŖtur. Rukiye ve Ömmü Gülsüm, nübüvvetten önce Ebü Leheb'in iki oğlu Utbe ve Uteybe ile nikâhlanmıŖlardır. Ancak Zehebî, bu nikahın hicretten önce gerçekteŖtięini belirtmektedir.¹⁰ Hiz. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmeye baŖladıktan sonra Ebü Leheb ve eŖinin İslâm'a karŖı olmaları ve haklarında Tebbet sûresinin de nâzil olmasından sonra Ebü Leheb'in "Onun kızından ayrılmazsan, baŖım baŖına haram olsun" diyerek böyle bir evliliğe izin vermedikleri için Hiz. Peygamber'in bu iki kızı, amcaoğullarıyla evlenememiŖlerdir.¹¹

Rukiyye, Hiz. Peygamber otuz üç yaŖındayken doęmuŖtur.¹² Bu bildiden hareketle Rukiyye nübüvvetten yedi, on veya on iki yıl önce dünyaya gelmiŖtir. Bu açıdan onun doğum tarihi 603, 606 veya 608 olmakta-

10 Ŗemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 2: 251.

11 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 29-31; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 250-252; Aynur Uraler, "Rukiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 38: 219; Aynur Uraler, "Ömmü Külsüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 323; Bünyamin Erul, "Hiz. ÂiŖe Kaç YaŖında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?" *İslâmi AraŖtırmalar Dergisi* 19/4 (2006): 641.

12 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 884.

dır. Ümmü Gülsüm ise hicretten on yedi veya on iki yıl önce doğmuştur.¹³ Ancak onun Rukıyye'den önce mi, yoksa Fâtıma'dan önce mi doğduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.¹⁴ İbn Abdilber, Hz. Fâtıma'nın, Hz. Peygamber kırk bir yaşındayken doğduğunu belirtirken,¹⁵ İbn Hacer ise, Fâtıma'nın Kabe'nin restore edildiği yıl yani Hz. Peygamber otuz beş yaşındayken veya kırk bir yaşındayken bisseten kısa bir süre önce (bir sene veya daha fazla) doğduğunu belirttikten sonra onun Hz. Âişe'den de beş yaş büyük olduğunu rivayet etmektedir.¹⁶ Bu veriler ışığında Ümmü Gülsüm'ün doğum tarihi hakkında birden çok ihtimal gündeme gelmektedir. Çünkü Fâtıma'dan önce dünyaya geldiğini kabul ettiğimizde onun 604, 608, 611 veya 613 yıllarında dünyaya geldiğini belirtebiliriz. Diğer taraftan da Rukıyye'den önce dünyaya geldiğini kabul ettiğimizde ise onun doğum tarihi 602, 605 veya 607 olmaktadır. Bütün bu sayısal veriler Rukıyye ve Ümmü Gülsüm'ün, amcalarının oğullarıyla küçük yaşlarda nikahlandığını göstermektedir. Eğer Ebû Leheb ailesi İslâm'a karşı olmasaydı, bu nişanlanma evlilikle neticelenecekti. Rasûlullah'ın kızlarının yaşadığı bu tecrübe, küçük yaşlarda nişan ve evliliğin o toplumun örf ve âdetlerine uygun olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber, Mekke'nin Fethi'nden sonra Müleyke bint Ka'b el-Leysî ile evlenmek istemiş ve bu evliliğe de kızın ailesi rıza göstermiştir. Ancak Hz. Âişe, çok güzel olan Müleyke'nin, Hz. Peygamber ile evlenmesini istemediği için: "*Babanın katiliyle evlenmeye utanmıyor musun?*" diyerek onu kışkırtmaya çalışmıştır. Çünkü Müleyke'nin babası Mekke'nin Fethi esnasında Hâlid b. Velîd tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu küçük kızın yanına geldiğinde o: "*Senden Allah'a sığınırım*" diyerek kendisine yaklaşmamasını ima yoluyla belirtmeye çalışmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygamber onu ailesinin yanına göndermiştir. Yani fiili evlilik gerçekleşmemiştir. Ancak ailesi Rasûlullah'ın yanına gelerek: "*Ey Allah'ın Rasûlü! O küçüktür. Onun görüşüne itibar edilmez. Çünkü o aldatılmıştır. Ne olur onunla evlen*" şeklinde ricada bulunmalarına rağmen Allah Rasûlü verdiği karardan dönmemiş, onun izniyle akrabalarından bi-

13 Uraler, "Ümmü Külsüm", 42: 323.

14 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 937.

15 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 909.

16 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 123.

riŖiyle evlendirilmiŖtir.¹⁷

Mekke'nin Fethi 630 tarihinde gerekleŖtiđine göre Hz. Peygamber bu tarihte yaklaŖık olarak altmıŖ yaŖlarındadır. Oldukça küçük denilebilecek yaŖlarda birisiyle evlenmeyi dŖnmesi ve kızın ailesinin de bu evliliğe rıza göstermesi, sadece o günkü toplumun değer yargılarına göre açıklanabilir. Eğer Hz. ÂiŖe'nin, Müleyke bint Ka'b'ı Hz. Peygamber'e karŖı kıŖkırtmasaydı, bu evlilik gerekleŖecekti. Yani bu evliliğin gerekleŖmesi durumunda toplumda: "*AltımıŖ yaŖlarında birisinin torunu yaŖlarındaki birisiyle evlenmesi doğru değildir*" Ŗeklinde bir söylentinin dolaŖması söz konusu olmazdı. Çünkü böyle bir söylenti, bu tarzdaki bir evlilik gündeme geldiği zaman olurdu. Değer herhangi bir söylentinin meydana gelmesi, küçük kızın ailesinin, Hz. Peygamber'e yalvarması, böyle bir evliliği o günlerde ne kadar normal karŖılandıđını göstermektedir.

Hız. Peygamber'in vefatından bir sene önce doğan, Hz. Ali ve Hz. Ftım'nın kızları olan mm Gülsüm'e Hz. Ömer (Rasûlüllah ile akrabalık bağı kurmak amacıyla) evlenmek için talip olunca, Hz. Ali, onun yaŖının küçüklüğünü ileriye sürerek evlenmelerine sıcak bakmamıŖtır.¹⁸ Ancak Hz. Ömer, mm Gülsüm' görüp beğendiğini söyleyince Hz. Ali bu evliliğe razı olmuŖtur. Böylece Hz. Ömer henüz bluğ çağına gelmemiŖ olan¹⁹ mm Gülsüm ile evlenmiŖtir. Bu evlilik Hz. Ömer'in vefatına kadar devam etmiŖ ve bu evlilikten Zeyd ve Rukiye isimli iki ocuk dünyaya gelmiŖtir. Daha sonra da mm Gülsüm, Avn b. Ca'fer, Muhammed b. Ca'fer ve Abdullah b. Ca'fer ile evlenmiŖtir.²⁰ mm Gülsüm, Hz. Peygamber'in vefatından önce yani 632'de, h. 10. senede doğduğuna ve Hz. Ömer'in öldürülmesi ile son bulan hilfeti 644'te yani h. 23. seneye tesadüf ettiğine göre mm Gülsüm, Hz. Ömer'in vefatında en az 13-14 yaŖlarında olmalıdır. Bu evlilikten iki ocuk doğduğuna göre, evlendiğinde mm Gülsüm tahminen 10 yaŖında veya daha küçük olmalıdır.²¹ Ancak mm Gülsüm'n evlendiğinde çocuklarla oynayan biri olması, onun çok küçük

17 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 117.

18 Eb Bekir Abdrrezzk b. Hemmâm, *el-Musanef* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 6: 163-164.

19 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 338-339; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ėâbe*, 5: 489.

20 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 338. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ėâbe*, 5: 489; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5: 278.

21 Erül, "Hz. ÂiŖe Kaç YaŖında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", 641.

yaşta olduğunu ortaya koymaktadır.²²

Küçük yaşlarda evliliği örf ve âdetlerin belirlediğini Hz. Ömer'in, Ümmü Gülsüm bint Ali ile evliliği en net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü Hz. Ömer onunla evlendiğinde altmış yaşlarında bulunmaktaydı.²³ Yani Müslümanların başında bulunan bir halife torunu sayılabilecek yaşlarda birisiyle evlenmiştir. Bu durum, toplumda herhangi bir rahatsızlığa sebebiyet vermemiştir. Çünkü insanlar: “*Bizleri idare eden halifeye bakınız! Kendisinden oldukça küçük bir çocukla hem de en yakın arkadaşının kızıyla evlenmiş*” diyerek olay hakkında rencide edici ve gurur kırıcı bir şekilde konuşmamışlardır. O halde o günün şartlarında böyle bir evlilik insanlar tarafından gayet normal karşılanmaktadır. Böyle evlilik türlerinde farklı zaman ve mekânların değer yargılarını dikkate almak, doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Bu sebeple araştırmacı, tarihin belli bir zaman diliminde meydana gelmiş olayı, ön yargılarının, örf ve âdetlerinin kısıkcından kendisini soyutlayarak yorumlamaya çalışmalıdır. Çünkü günümüz dünyasının çeşitli yerlerinde bu ve bunun gibi evlilik türlerine rastlanmaktadır. Sadece bir dönemde uygulanan örf ve âdetlere uygun bir eylemi tepkiyle karşılamak, beraberinde birden çok sorunu getirecektir. Aynı dönemde yaşayan bir kişi bu davranışı yanlış değerlendirirken, bir diğeri doğru görebilir. Bu açıdan bu tür uygulamaları, örf ve âdetlerin yer ve zamana göre nasıl algılandığı ilkesine bırakmak daha ilmi ve akademik bir yaklaşımın göstergesi olur.

Hz. Peygamber, Hz. Hamza'nın kızı Ümâme ile Seleme b. Ebî Seleme'yi yaşları küçük olmasına rağmen nişanlamış, ancak bu ikisi evlenmeden önce vefat etmişlerdir.²⁴

Hişâm b. Urve'nin rivayetine göre babası Urve, oğlunu altı yaşındayken nişanlamış, ancak onun vefat etmesi üzerine beş yaşında bulunan gelinine dört bin dinar miras düşmüştür.²⁵ Amr b. el-Âs, oğlu Abdullah'tan 11²⁶-12 yaş büyüktür.²⁷

22 Abdurrezzâk, *el-Musanef*, 6: 163.

23 Şibli Nu'mânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Mahya Yayınları, 2016), 32.

24 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 373; 5: 17-18.

25 Abdurrezzâk, *el-Musanef*, 6: 165.

26 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3: 80.

27 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3: 49; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3: 261.

Yukarıdaki evlilik türleri meydana geldiği dönemde halkın normal karŖıladıđı ve yadırgamadığı bir özelliğe sahiptir. O günkü toplumun örf ve âdetlerine uygun bir Ŗekilde evlilik gerçekleŖmiŖse, insanlar onu onaylamıŖtır. Bu algının dıŖında bir evlilik yaŖanırsa, toplum içerisinde herhangi bir karŖılıđı olmaz. Bu sebeple Arap örf ve âdetlerini dikkate alarak o günün toplumunun normal karŖıladıđı küçük yaŖlarda evliliği, günümüzün değer yargılarına göre yorumlayarak bir sonuca ulaŖmak, tarihin yapısına aykırıdır. Çünkü her toplumun örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri birbirinden farklıdır. Bu farklılığa sayđı duymak, aklın ve mantığın gereğidir.

Örf ve âdetlerin kiŖi ve toplum üzerindeki etkisini dikkate almayaarak tarihin belirli bir döneminde meydana gelmiŖ bir olayı günümüzün Ŗartlarına veya o kiŖinin yaŖadıđı sosyal normlara göre değerlendirerek bir kanaate ulaŖılması oldukça yanlıŖtır. Bu yanlıŖı devam ettiren bazı yazarlar, Hz. Peygamber'in, küçük yaŖlarda bulunan Hz. ÂiŖe ile olan evliliğini gündeme getirerek Rasûlullah'a çirkin iftiralarda bulunmaya alıŖmaktadır. Bu bağlamda Turan Dursun: "*Oyun çocuğu ile evlenecek kadar kadınlara düŖkündü.*"²⁸ Maxime Rodinson: "*Hazreti Muhammed küçücük bir kız olan ÂiŖe ile gerdeğe girdiğinde*"²⁹ yine aynı yazar: "*Kocasının evine giden bu küçük kıza oyuncaklarını ve bebeklerini verdiler.*"³⁰ Nabia Abbott: "*Hiç kimse yaŖı epey ileri olan Muhammed ile ocuk yaŖtaki ÂiŖe'nin evliliği fikrini aklına getirmemiŖtir.*"³¹ "*Oyun oynamaktan hoŖlanan bu ocuk, Allah'ın yaŖlanmakta olan peygamberinin eŖi oldu.*"³² Watt: "*Elli üç yaŖındaki bir adamla on yaŖlarındaki bir kız arasındaki bu iliŖki, karı-koca arasındaki iliŖkiden ziyade baba ve kıızı arasındaki iliŖkiye benzeyen, tuhaf bir iliŖki olmalıdır.*"³³ Dozy: "*Ellilik bir erkekle yaŖına mahsus oyuncaklarla oynayan on yaŖında bir çocuğu birleŖtiren garip bir izdivaç.*"³⁴ Bu ithamlarla Hz.

28 Turan Dursun, *Din Bu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 4: 97-98.

29 Maxime Rodinson, *Hazreti Muhammed*, trc. Atilla Tokatlı (İstanbul: Hür Yayınları, 1980), 103.

30 Rodinson, *Hazreti Muhammed*, 104.

31 Nabia, Abbott, *Hız. Muhammed'in Sevgili EŖi AyŖe*, trc. Tuba Asrak Hasdemir (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1999), 24.

32 Abbott, *Hız. Muhammed'in Sevgili EŖi AyŖe*, 27-28.

33 William Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, trc. Erdem Türközü (İstanbul: İletifim Yayınları, 2015), 121-122.

34 Reinhart Pietere Anne Dozy, *Târîhu İslâmiyet*, trc. Abdullah Cevdet (Mısır: Matbâ'a-i İctihâd, 1908), 105.

Peygamber’i küçük yaşlarda bir kız çocuğu ile evlendiğinden dolayı eleştirenler hem ilmî ve akademik yaklaşımdan hem toplum gerçeklerinden hem de tarihin herhangi bir döneminde meydana gelmiş olan bir olayı günün algısına göre değerlendirebilecek kadar da akıl ve mantıklarını kullanabilme yetisinden uzaktırlar. Çünkü kendi oluşum sürecinde kendi örf ve âdetlerine göre normal karşılanan bir olayı, günümüzün değer yargılarına göre açıklamaya çalışmak, kişinin ne kadar ön yargılı olduğunun ve ideolojik yaklaşım içerisinde bulunduğu göstergesidir. Bu bağlamda yapılan değerlendirmelerin ve çıkarımların hiçbir tutarlılığı ve geçerliliği yoktur.

Küçük yaşlarda evlilikler Hz. Peygamber döneminde yaşandığından ve hatta onun başından geçtiğinden hareketle bu evliliklere dinî bir özellik katarak açıklamaya çalışmak ve küçük yaşlardaki evliliğe dinin izin verdiğini söyleyerek insanları ikna etmeye kalkışmak, dini yanlış tanımlamaktır ve insanların dine karşı olumsuz bakışlarına davetiye çıkartmaktır. Bu konuda belirleyici olan; toplumun değer yargıları, örf ve âdetleridir. Ayrıca devlet, toplumsal hayatın düzenini korumak amacıyla çeşitli dönemlerde insanların algılarına göre evlenme yaşlarına sınırlamalar getirebilir.

2- Hz. Âişe’nin Küçük Yaşlarda Evlendiğini Savunanların Görüşleri

2.1. Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile Altı veya Yedi Yaşındayken Nişanlanmış, Dokuz veya On Yaşındayken de Evlenmiştir.

Hz. Âişe evlilik olayını şöyle anlatmaktadır: “*Rasûlüllah, ben altı yaşındayken hicretten üç sene önce Şevvâl ayında nübüvvetin onuncu yılında benimle nişanlandı ve ben dokuz yaşındayken hicretten sekiz ay sonra da benimle evlendi.*”³⁵ Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Âişe on sekiz ya-

35 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 239; İbn sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 8: 46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 6: 211; Abdullah b. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Menâkıbu’l-Ensâr”, 44; Ebu’l-Huseyin Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 69-72; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 56; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 13; Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvud* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 32-33.

Ŗında bulunmaktaydı.³⁶ İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr ve Diyârbekrî, Hz. ÂiŖe'nin Hz. Peygamber ile altı yaŖında niŖanlandığını³⁷ ve dokuz yaŖında da evlendiğini belirtirken,³⁸ İbn Sa'd, Müslim, Ebû Dâvud, Taberî, İbnü'l-Esîr ve Diyârbekrî, Hz. ÂiŖe'nin, Hz. Peygamber ile yedi yaŖında niŖanlandığını,³⁹ dokuz yaŖında ise evlendiğini belirtmektedirler.⁴⁰ İbn HiŖâm, Hz. ÂiŖe'nin, Hz. Peygamber ile yedi yaŖında niŖanlandığını, on yaŖında ise evlendiğini belirtmektedirler.⁴¹ Hz. ÂiŖe'nin doğum tarihi hakkında hicretten yaklaŖık olarak sekiz yıl önce,⁴² bisetten dördt veya beŖ yıl sonra,⁴³ bi'setin dördüncü yılında⁴⁴ veya bisetten dördt buçuk yıl sonra⁴⁵ gibi çeŖitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre Hz. ÂiŖe 614-615 yıllarında dünyaya gelmiŖtir. O halde o, hicret esnasında (622) 7-8 yaŖlarında bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle o, hicretin birinci ve ikinci yılına göre evlilik esnasında 8-10 yaŖlarında bulunmaktadır. Hz. ÂiŖe'nin, Hz. Peygamber ile niŖanlanma zamanı olarak Hz. Hatice'nin vefatından sonra hicretten iki⁴⁶

36 İbn İŖhâk, *Sîretü İbn İŖhâk*, 239; İbn sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 48; İbnü'l-Esîr, *Üs-dü'l-Ėâbe*, 5: 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90; Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefsî* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 2: 69.

37 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 110; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 176-178; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 69.

38 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 176-178; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 69.

39 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 48-49; Müslim, "Nikâh", 71; Ebû Dâvud, "Nikâh", 32-33; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 110; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 69.

40 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 48-49; Müslim, "Nikâh", 71; Ebû Dâvud, "Nikâh", 32-33; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 69.

41 Abdülmelik b. HiŖâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Kahire: Dâru İbn Kesîr, ts), 3-4: 644.

42 Ebu'l-Ülâ Muhammed Abdurrahman el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Ŗerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 10: 255; Ömer Rıza Kehhâle, *A'lemü'n-Nisâ fî Âlemi'l-Arab ve'l-İslâm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1977), 3: 9.

43 Muhammed b. Yusuf es-Sâlih ed-DimeŖkî, *Kitâbü Ezvâci'n-Nebî*, thk. Muhammed Nizâmüddin el-Fetih (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992), 78.

44 İbn sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 63; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 10: 263; Mustafa Fayda, "ÂiŖe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 201; Kasım Ŗulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 308.

45 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5: 187.

46 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 901.

veya üç⁴⁷ sene önce ya da Hz. Hatice'nin vefatından dört sene sonra,⁴⁸ iki yıl veya buna yakın bir süre sonra,⁴⁹ hicretten üç sene önce nübüvvetin onuncu yılı Şevval ayında⁵⁰ gibi farklı tarihler verilmektedir. Onun evlenme tarihi olarak da hicretten sekiz ay sonra Zilkade ayında, hicretten yedi ay sonra Şevval ayında,⁵¹ hicretten sekiz ay sonra Şevval ayının başında,⁵² hicretin birinci yılında,⁵³ hicretin ikinci yılında,⁵⁴ Bedirden sonra hicri ikinci yılda⁵⁵ ve hicretten sekiz ay sonra⁵⁶ gibi farklı zaman aralıkları belirtilmiştir. Ancak Hz. Âişe hakkında yapılan bir doktora çalışmasında yazar, Hz. Âişe'nin evlenme tarihleri arasında bir tercihte bulunarak onun Şeval 2/Mart 624 tarihinde evlendiğinin daha doğru olduğu kanaatine ulaşmaktadır.⁵⁷ Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Âişe'nin doğumu, nişanlılığı ve evlenmesiyle ilgili farklı tarihler verilmektedir. Bu sebeple herhangi bir tarihi tercih etmek doğru bir yaklaşım değildir. Buna rağmen bir tarihi belirlemek bile kişinin kendi tercihini göstermektedir. Bütün bu sayısal veriler, Hz. Âişe'nin nişanlılık ve evlilik dönemlerinde küçük yaşlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2. Hz. Âişe Evlendiği Esnada Çocuklarla ve Oyuncaklarla Oynayan Küçük Bir Çocuktuktu

Hz. Âişe Medine'ye geldiğinde bir ay sıtma hastalığına tutulmuştu. Onun, bu hastalığı esnasında saçları dökülmüş, fakat daha sonra saçları yeniden çıkmıştı. O, çocuklarla birlikte tahtarevallide oynarken annesi Ümmü Rûmân gelerek kızına seslendi. Bunun üzerine Hz. Âişe hemen annesinin yanına geldi. Ümmü Rûmân kızının elinden tutarak kapının ya-

47 Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 901.

48 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 901.

49 Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 44.

50 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 46; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 901.

51 Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9.

52 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 46.

53 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5: 187.

54 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5: 187.

55 Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî bi Şehi Sahîhi'l-Buhârî* (Kahire: el-Mektebetü's-Şerike, 1972), 17: 35.

56 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 901.

57 Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihiindeki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 40.

nında götürdü. Neler olduğunu anlayamayan Hz. Âişe derin derin nefes alıp veriyordu. Daha sonra kendisine gelince annesi onu bir odaya aldı. Odanın içerisinde bulunan ensardan bazı kadınlar: “*Hayırlı, uğurlu ve mübarek olsun*” dediler. Annesi Ümmü Rûmân, Hz. Âişe’yi hazırlamaları için onlara verdi. Onlar da küçük gelini hazırladılar. Daha sonra onlar, Hz. Âişe’yi kuşluk vakti Rasûlullah’a teslim ettiler.⁵⁸

Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile olan evliliğini şöyle anlatmaktadır: “Ben diğer kızlarla oynarken Rasûlullah benimle evlendi. Annem beni tutup dışarıya çıkmama izin vermeyinceye kadar evli olduğumu bilmiyordum. O andan sonra evli olduğum hissi içime yerleşti. Annem bana bunu haber verinceye kadar da ona sormamıştım.”⁵⁹ Yine o: “Rasûlullah eve girdiğinde ben, diğer kızlarla beraber oyuncak bebeklerle oynardım. Rasûlullah yanımıza geldiğinde kızlar ondan çekinip saklanırlardı. Rasûlullah da onları benimle oynamaya teşvik ederdi.”⁶⁰ şeklinde bir hadiseden bahsetmektedir.

Hz. Peygamber, Hz. Âişe ile o henüz çocuk yaşındayken nişanlandı. Hz. Ebû Bekir: “*Ya Rasûlallah! Kişi kardeşinin kızıyla evlenebilir mi?*” diye sorunca Hz. Peygamber: “*Sen, benim dinde kardeşimsin*” cevabını vererek böyle bir evliliğin uygun olduğunu belirtti. Hz. Ebû Bekir kızını elli dirhem mehirle evlendirdi. O sırada Hz. Âişe’nin dadılığını yapan kadın onu almaya gittiğinde Hz. Âişe çocuklarla oyun oynuyordu. Elinden tutarak onu eve getirdi ve hazırladıktan sonra da Rasûlullah’ın evine götürdü.⁶¹

Hz. Peygamber, benimle nişanlandığı zaman ben yenleri olmayan entari giyen küçük bir kız çocuğuydum. Fakat ben onunla nişanlanınca küçük olduğum halde Allah bana haya duygusunu verdi.⁶²

Hz. Peygamber ile Hz. Âişe’nin üç yıl nişanlı kaldıktan sonra evlenmelerinin sebebi; Hz. Âişe’nin nişanlandığı dönemde cinsel ilişkiye uygun olmayacak kadar küçük yaşta olmasıdır.⁶³

58 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 211; Müslim, “Nikâh”, 69.

59 İbn sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 46-47.

60 İbn sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 47.

61 İbn sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 47.

62 Hâkim, *el-Müstedrek*, 6: 9; Ebu'l-Hasen Nuruddin Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 9: 227.

63 Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9.

2.3. Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşının Örfe Uygun Olması

Tarihin belli bir zaman diliminde meydana gelen olayın değerlendirilmesi için, o günkü insanların konuya bakışı ve onu değerlendirişi oldukça önem arz etmektedir. Toplumun bakışını ve konuya yaklaşımını dikkate almadan olayı yaşanan çağın algılarına göre yorumlamak, insanı yanlış sonuçlara götürebilir. Bu sebeple Hz. Âişe'nin 6-7 yaşlarında nişanlılığını ve 9-10 yaşlarında da evliliğini bu çerçevede değerlendirmek bir zorunluluktur. Çünkü o günkü şartlarda küçük yaşlarda evlilikler toplumun örf ve âdetlerine, gelenek ve göreneklerine uygun bir davranıştır. Böyle evlenmelerden dolayı da toplumda herhangi bir tepkisel davranış meydana gelmemiştir.

Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe ile nişanlılığı Mekke döneminde meydana gelmiştir. Bu dönemde başta Rasûlüllah olmak üzere diğer Müslümanlar şiddetli bir baskı altında bulunmaktaydı. Tebliğ döneminde Allah Rasûlü'ne şair (el-Enbiyâ 21/5), kâhin (et-Tûr 52/29; el-Hâkka 69/42), sihirbaz-yalancı (es-Sâd 38/4), mecnun (ed-Duhân 44/14; el-Kalem 68/2; et-Tûr 52/29) ve müfteri (el-Enbiyâ 21/5; el-Furkân 25/4) gibi lâkaplar takarak onu itibarsızlaştırmak için her türlü imkânı kullanmaktan çekinmeyen müşriklerin, onun küçük yaşta birisiyle nişanlanmasını görmezden gelmeleri asla düşünülemez. Eğer Rasûlüllah'ın küçük yaşta bir çocukla nişanlılığı, o günün örf ve âdetlerine aykırı olsaydı, bir damla suda fırtınalar koparan müşrikler bu durumu onun aleyhinde kullanarak kara propaganda faaliyeti içerisinde bulunurlardı. Ama hiçbir kaynakta böyle bir olayın müşrikler tarafından polemik konusu yapıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Zaman zaman toplum içerisinde bazı kişilerin de bu tür nişan olaylarını yaptıkları bilinmektedir. Yani küçük yaşlarda bir kızla nişanlılık dönemi geçiren sadece Hz. Peygamber değildir. O halde Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe ile küçük yaşlarda nişanlılığı Mekke toplumunun örf ve âdetlerine uygun bir davranıştır.

Rasûlüllah'ın, küçük yaşlarda bulunan Hz. Âişe ile evliliği Medine'de gerçekleşmiştir. Bu dönemde Medine'nin sosyal yapısına bakıldığında Müslümanların dışında Yahudilerin, müşriklerin ve münafıkların varlığı bilinmektedir. Ayrıca burada Yahudilerin zararlı faaliyetlerinden ziyade münafıkların tutum ve davranışları çok daha tehlikeli bir durum arz etmekteydi. Çünkü onların yapılarında pireyi deve yapma yani bir olayı olduğundan çok daha farklı anlatma eğilimi bulunmaktadır. Hz. Pey-

gamber'in çocuk denilecek yaşlarda birisiyle evlenmesi, Medine'nin örf ve âdetlerine uygun bir davranış olmasaydı, herkesten önce bu durumu münafıklar gündeme getirerek insanları kışkırtma yoluna giderlerdi. Çünkü onlar, Benî Mustalîk Gazvesi dönüşü Hz. Âişe ile Safvân b. Muattal'in şehre ordunun arkasından girmesini fırsat bilip haksız bir şekilde iftira kampanyası başlatmışlardı. Onların başlattığı bu iftira kampanyasına bazı Müslümanlar da alet olmuştu. Bu hadise, olayın doğru olmadığını bildiren vahiy gelinceye kadar (en-Nûr 24/11-20) başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslümanları uzun bir süre meşgul etmişti. Bu örnekten hareketle Allah Rasûlü'nün Hz. Âişe ile evliliğinde toplumun evlilik yaşına bakışı konusunda herhangi bir olumsuzluk veya örf ve âdetlere aykırı bir durum söz konusu olsaydı, başta münafıklar olmak üzere toplumun diğer kesimlerinden de bu hadiseyi şiddetle eleştirenler mutlaka olurdu. Hz. Peygamber de toplumun genel algısına aykırı hareket ettiğinden dolayı da onlara bu imkânı vermiş olurdu. Ancak realiteye bakıldığında toplum tarafından herhangi bir tepkinin gelmediği görülmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe ile küçük yaşlarda evliliği toplumun örf ve âdetlerine uygun bir davranıştır.

2.4. Hz. Âişe'nin 63, 66 veya 67 Yaşlarında Vefat Etmesi

İslâm tarihi kaynaklarında hiçbir sahâbenin doğum tarihi konusunda net bir bilgi yoktur.⁶⁴ Hz. Peygamber'in doğduğu ortamda çocukların doğumlarının tespitine önem verilmezdi. Ancak daha sonraki dönemlerde meşhur olursa, doğum tarihi ile meşgul olunur ve onun tespitine çalışılırdı.⁶⁵ O dönemde, bu günkü gibi nüfus daireleri yoktu ve kimsenin doğum kaydı yapılmıyordu. Nitekim günümüzde bile, özellikle kırsal kesimde, doğan çocukların doğum kaydı yapılmamakta, çocukların ailelerine çocuğun yaşı sorulduğunda tarih olarak *"ekinler biçildiği zamanda, narlar kızardığında, bir kış günü veya şu önemli olay olduğunda doğdu"* şeklinde cevaplar alınmaktadır.⁶⁶ Yaşadığımız çağdan kısa bir süre öncesine kadar doğum olayları hemen nüfus müdürlüklerine bildirilmez, önemli olaylar

64 Mehmet Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkarması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003): 99; Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 444.

65 Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, trc. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1977), 2: 147.

66 Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkarması", 30.

öncesinde nüfus cüzdanına ihtiyaç olduğunda doğan çocuk resmi olarak kayıt altına alınarak nüfus cüzdanı çıkartılırdı. Bu durumda kişinin doğum tarihini gün, ay ve yıl olarak tutturmak nerdeyse imkânsızdır. Bu çalışmanın yazarının bile nüfus cüzdanı, ilkokuldan diploma alacağı zaman çıkartılmıştır. Bu nüfus cüzdanında doğum tarihini belirten gün, ay ve yıl gerçeklikten oldukça uzaktır. Bu sebeple asırlar önce meydana gelen bir doğum olayının tarihini net bir şekilde belirlemek mümkün değildir. Bu açıdan ileriye sürülen doğum tarihleri üzerinden kesin bir kanaate ulaşmak doğru bir yaklaşım değildir.

O dönemde bütün sahâbîlerin yaşları, ölüm zamanlarındaki yaşlarına göre hesaplanıyordu. Hz. Âişe'nin vefat tarihinden, yaşı çıkarıldığında yaklaşık olarak doğum tarihi bulunabilir. Bu bağlamda Hz. Âişe hicretin 58. yılında ve 66 yaşında vefat ettiyse, hicret esnasında 8 yaşında ve evlendiği sırada hicretin birinci yılında 9 yaşında olacaktır. (66-58=8, 8+1=9). Aynı hesaplama Esmâ'ya tatbik edilirse, Hz. Âişe hicretin 58. yılında vefat ettiğinde Hz. Âişe'den 10 yaş büyük olan Esmâ 76 yaşında olması gerekir. (66+10=76). Hz. Âişe vefat ettiğinde 76 yaşında olan Esmâ hicret sırasında 18 yaşlarında, 10 yaş küçük olan Hz. Âişe ise 8-9 yaşlarında olacaktır. (76-58=18).⁶⁷ Ancak kaynaklarda, Hz. Âişe'nin hicretin 57.⁶⁸ 58.⁶⁹ veya 59.⁷⁰ yıllarında vefat ettiğini belirten farklı rivayetler bulunmaktadır. Aynı şekilde Hz. Âişe vefat ettiği esnada ise 63,⁷¹ 66⁷² veya 67⁷³ yaşlarında bulunduğu dair de farklı rivayetler mevcuttur. Bu sayısal verileri dikkate aldığımızda Hz. Âişe'nin vefat tarihi ve yaşı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. 63-57=6; 63-58=5; 63-59=6; 66-57=7; 66-58=8; 66-

67 Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", 30. Ayrıca Hz. Âişe'nin evlilik yaşı ile ilgili farklı değerlendirmeler için bk. Selçuk Çoşkun, "Hadislerin Tarihe Arz'ının Uygulamadaki Bazı Problemleri" (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme), *Ekev Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz 2004): 88-190.

68 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 903; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 344; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 190; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

69 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 61; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 903; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 344; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 520; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 190; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

70 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90.

71 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 193; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

72 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 62; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

73 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90.

59=3; 67-57=10; 67-58=9; 67-59=8. Yani Hz. ÂiŖe hicret esnasında 3-10 yaŖları arasında bulunmaktadır. Evlilik hicretten bir sene sonra meydana gelmiŖse, Hz. ÂiŖe'nin yaŖı 7-11 yaŖlarında olur. Eğer evlilik hicretin ikinci yılında meydana gelmiŖse, Hz. ÂiŖe'nin evlilik esnasındaki yaŖı 8-12 arasında olur. Bu sayısal verilerden sadece birini alarak bir kanaate ulaŖmak, ilmî bir yaklaŖımı ortaya koymaz. Ancak bütün bu verilerden hareketle Hz. ÂiŖe, evlilik esnasında küçük yaŖlarda bulunmaktadır. Daha sonraki kaynaklar yorum yaparak Hz. ÂiŖe'nin evlenme yaŖını 17-18'e ıkartsalar da, ilk dönem kaynakları niŖanın altı, evliliğin ise dokuz yaŖında olduğu noktasında hemfikir gibidir.⁷⁴ Çünkü o dönem için böyle bir evliliğin garip karŖılanması söz konusu değildir.⁷⁵ Ayrıca Ömer Sabuncu, Hz. ÂiŖe'nin evlilik yaŖı sebebiyle herhangi bir eleŖtiri yapılmayıŖını, söz konusu yaŖ farkının o dönemde evlilik için bir engel teŖkil etmediğini; benzer evliliklerin de bulunduğunu; evlilik için kiŖinin biyolojik yaŖının yanı sıra toplumun kabulleri ve kiŖinin sosyal rolünün de belirleyici olacağını belirtmektedir.⁷⁶ Muhammed Hamidullah herhangi bir yaŖ sınırı belirtmeksizin Hz. Peygamber'in, Hz. ÂiŖe ile küçük yaŖlarda evlendiğini Ŗu gerekçelerle açıklamaya alıŖmaktadır: “Onun, İslâm'ın esaslarını ve hükümlerini lâtif cinsin mensupları arasında anlatıp açıklayacak akıllı ve heyecan dolu bir kadına ihtiyacı vardı. ÂiŖe ise bütün bu vasıfları kendi Ŗahsında toplamıŖ bir kimseydi ve esasen pek küçük yaŖta bulunmasına rağmen Rasûlüllah'ın dikkatini bu vasıflarıyla üzerine ekmiŖti. Bundan ayrı, küçük yaŖta bulunmasına rağmen, eŖi Rasûlüllah'ın kendisinde görmek isteyeceği her eŖit meziyet ve vasıfları alıp benimsemeye elveriŖli bir manevî yapıdaydı.”⁷⁷ Fakat aynı kaynaklarda niŖanlanmanın yedi, evlenmenin de on yaŖlarında olduğu belirtilmektedir. Bu farklılıklardan dolayı belirli bir yaŖ aralığını vermek yerine Hz. ÂiŖe'nin küçük yaŖlarda evlendiğini söylemek kanaatimce daha doğru olur. Çünkü evlilik yaŖları kiŖiden kiŖiye, toplumdaki topluma deđiŖebilen bir özelliğe sahip olduğu için örfte uygun olarak yapılan bu ve bunun gibi evlilikleri anlamak daha kolaydır. Ayrıca Hz. ÂiŖe'nin küçük

74 Suzan Yıldırım, “Hz. ÂiŖe'nin Evlilik YaŖı Etrafındaki TartıŖmalar”, *İSTEM* 4 (2003): 243.

75 Ziya Kazıcı, *Hazret-i Muhammed'in Aile Hayatı ve EŖleri* (İstanbul: amlıca Yayınları, 2003), 142.

76 Ömer Sabuncu, *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 177-178.

77 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayımcılık ve Ticaret, 1993), 2: 678.

yaşlardaki evliliğinden dini içerikli bir çıkarımda bulunmak anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir yaklaşımdan oldukça uzaktır. Yani bu evlilikten hareketle dinin küçük yaşlardaki evliliklere referans olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bunun yerine evlilik yaşını toplumun algısına ve örfe bırakmak yerinde bir hareket olacaktır. Bu sebeple Hz. Âişe'nin evliliğini tarihsel bir olgu olarak değerlendirmek ve onu çeşitli yönlere çekmemek insafli bir yaklaşımdır.

3- Hz. Âişe'nin Gençlik Döneminde Evlendiğini Savunanların Görüşleri

3.1. Hz. Âişe, sûrelerin tertibi hakkında soru sormaya gelen bir Iraklı'ya, ben Mekke'de çocuklarla oyun oynayan küçük bir kız çocuğu iken Hz. Peygamber'e: *"Kıyamet onların (görecekları asıl azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır."* (el-Kamer 54/46) âyeti inmişti.⁷⁸

Bu hadise, Hz. Âişe'nin nübüvvetin dördüncü yılında dünyaya gelmediğini göstermektedir. Çünkü o, Kur'ân'ın Mekki âyetleri inerken, oyun oynayan bir çocuk olduğunu ve Kamer sûresinde olan âyetinin de sokakta oynayacak yaşta iken indiğini söylemektedir. Kur'ân'ın 54. sûresi olan Kamer sûresi, Mekke'de inen sûrelerdendir. Bu sûre, Mekke devrinin birinci döneminin sonlarına doğru vahyolunmuştur. Hz. Âişe bu sıralarda: *"Ben, çocuklarla oyun oynayan bir kız çocuğuydum"* dediğine ve o zamanki olayları ayrıntılarıyla hatırladığına göre, bir iki yaşında değil, hiç olmazsa, beş altı yaşlarında olması gerekmektedir. Hz. Âişe'nin kendi hadisinde anlaşıldığına göre Kamer sûresinin vahyi esnasında beş altı yaşında değil, dört beş yaşında farz edecek olursak, onun, Hz. Peygamber ile evlendiği zaman on dört veya on beş yaşında olması gerekmektedir.⁷⁹ Hz. Âişe'nin bu sırada yedi, sekiz veya dokuz yaşlarında olduğunu tahmin edersek, o zaman Hz. Âişe'nin, Allah Rasûlü ile evlendiğinde 16, 17 veya 18 yaşını doldurmuş olduğu, kendisinin de peygamberlikten iki-üç sene önce dünyaya geldiği görülür.⁸⁰ Diğer taraftan Hz. Âişe, Kamer sûresi indiğinde nâzil olan âyetleri ezberleyebilecek ve hatırında tutabilecek derecede büyük bir kızdır. Halbuki Hz. Âişe, âyet nâzil olduğu esnada kendisinin Mekke'de

78 Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 54/7.

79 Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 2: 148-149.

80 Erul, "Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", 643.

oynayan bir kız olduğunu beyan etmektedir. Bu durum, onun Müslümanların haline üzülecek, çevresinin derdine iştirak edecek, Kur'ân'ın Müslümanlara verdiği teselliden hissedar olacak derecede ruhen ve fikren gelişmiş olduğunu gösterir. Bu noktayı göz önüne alarak onun nübüvvetin onuncu senesinde kaç yaşında olduğunu tahmin edebiliriz. Bu sebeple Hz. Âişe'yi altı yaşında kabul etmeye imkân yoktur. Çünkü o, altı yaşında olsaydı, İslâm'ın geleceğiyle bu kadar ilgilenmezdi. Altı yaşındaki bir çocuk ne kadar zeki olursa olsun, nihayet bir çocuktur. Onun büyük meselelere bu kadar nüfuz etmesine, o zaman en önemli hadise olan Kur'ân âyetleriyle bu derece alakalı olmasına, bu âyetin anlamını bu derece anlamasına imkân göremeyiz. O halde Şakku'l-Kamer olayı bi'setin onuncu yılında değil, daha önceki bir zaman diliminde meydana gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Yani bu sûre bi'setin dördüncü yılında nâzil olmuştur. Ayrıca Hz. Âişe de bi'setin onuncu yılında 9-10 yaşlarında olması gerekmektedir. O, Hz. Peygamber ile hicretin birinci yılında evlendiğine göre 13-14 yaşlarında olur. Eğer Kamer sûresinin bi'setin dördüncü yılında nâzil olduğunu kabul eder, onun bu esnada da 7-8 veya 9 yaşlarında olduğunu tahmin edersek, onun evlendiği zaman 16-17 veya 18 yaşını doldurmuş olduğu, kendisinin de bisseten 2-3 sene önce doğduğu görülür.⁸¹

Ancak Mehmet Azimli, Kamer sûresinin 46. âyetinin, Hz. Âişe'nin evliliğinin gençlik döneminde gerçekleştiğine delil olamayacağını belirterek şunları söylemektedir: *“Hz. Âişe'den nakledilen bu rivayet, aslında yazarın görüşlerinin aleyhine bir delil olarak alınabilir. Bu yaşta bir çocuğun söz konusu âyetin ne şekilde indiğini bilmesi değil, bilememesi mümkün değildir. Çünkü bu yaş grubundaki çocuklar, o dönemdeki bir olayı rahatlıkla anlayabilecek ve kavrayabilecek bir çağıdadır. Günümüzde de 5-6 yaşlarında hafız olmuş çocuklar görebilmekteyiz. Ayrıca Kamer sûresinin boykot yıllarında, yani nübüvvetin 8-10. senelerinde indiği ifade edilmiştir. Demek oluyor ki, bu âyet indiğinde Hz. Âişe en az 5, en fazla 7 yaşları arasındadır. Çünkü boykot yılları İslâm'ın gelişinin 8. veya 10. yılları arasında olmuştur. Kamer sûresi de boykot yıllarında indiğine göre Hz. Âişe sûre indiğinde en azından 5-6 yaşları arasındadır. Bu yaşta biri de âyetleri rahatlıkla ezberleyebilir ve anlamlarını kavrayabilir.”*⁸²

81 Seyyid Süleyman en-Nedvî, *Hazreti Âişe*, trc. Ahmet Karataş (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), 24-27; Yaşar Nuri Öztürk, *Asrısaaadet'in Büyük Kadınları* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2010), 65-66.

82 Azimli, “Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı”, 30-31.

Şakku'l-Kamer üzerinden gidilerek Hz. Âişe'nin evlilik yaşının büyütülmesi doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Çünkü bu olayın bi'setin 9. yılında⁸³ veya hicretten beş sene önce⁸⁴ meydana geldiğine dair rivayetler bulunduğunu söyleyen Erkocaaslan görüşlerini şu şekilde belirtmeye çalışmaktadır: “*Bu tarihi esas alacak olursak, bi'setin 4. veya 5. yılında doğmuş olan Hz. Âişe'nin bu tarihte dört beş yaşlarında olduğu ortaya çıkar. Ayrıca Hz. Âişe rivayette belirtilen mevzuları Hz. Peygamber'den, babasından veya bir başkasından dinlemiş ve aktarmış da olabilir. Bu sebeple muğlak bir konu üzerinden Hz. Âişe'nin yaşını tespit etmeye çalışmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır.*”⁸⁵

3.2. Kardeşi Hz. Âişe'den on yaş veya on küsur yaş büyük olan Esmâ bint Ebî Bekir,⁸⁶ hicretten yirmi yedi sene önce doğmuş,⁸⁷ oğlu Abdullah b. Zübeyr öldürülünceye kadar onunla birlikte yaşamış ve onun öldürülmesinden birkaç gece sonra da hicretin yetmiş üçüncü yılında vefat etmiştir.⁸⁸ Yüz yaşında⁸⁹ ve hicretin yetmiş üçüncü senesinde vefat ettiğine ve kardeşi Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğuna göre Esmâ hicret esnasında yirmi yedi yaşında,⁹⁰ Hz. Âişe de ondan on yaş küçük olduğuna göre on yedi yaşında olması gerekmektedir.⁹¹ Eğer Esmâ gerçekten Hz. Âişe'den on yaş büyük ise, onun hicri 73 yılında⁹² 100 yaşında⁹³ vefat ettiği de doğru ise, yaşamış olması halinde Hz. Âişe'nin aynı yıl 90 yaşında olması gerekirdi. Bu durumda hicri 73 yılının miladi karşılığı 695'ten 90'ı basitçe

83 Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 1: 548.

84 Kastalânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*, 2: 206.

85 Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 43-44.

86 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 288-289.

87 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 11.

88 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 201; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 65; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 858; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 210; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 295; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 10; Ali Yardım, “Esmâ bint Ebû Bekir es-Siddîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 402-404.

89 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 210; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 293; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 11.

90 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 210; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 11.

91 Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 2: 149.

92 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 295.

93 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 293.

çıkarttığımız zaman, onun 605 senesinde doğmuş olması gerekir.⁹⁴ Buna göre Hz. ÂiŖe hicret esnasında on yedi yaŖındadır. Onun, Hz. Peygamber ile evliliğı hicretin birinci yılında olmuş ise, yaŖı on sekiz olur. Eğer hicretin ikinci yılında evlilik olmuş ise, yaŖı on dokuz olur.⁹⁵ Ancak hicretin 73. yılının miladi karŖılığı 695 değıl, 692/693'tür. Buna göre Hz. ÂiŖe'nin doğum tarihi $692/693-90=602$ veya 603 olur. Hicret esnasında da yaŖı, 20 veya 21 olur. Evlilik hicretin birinci yılında olmuşsa, Hz. ÂiŖe'nin yaŖı 21-22, hicretin ikinci yılında olmuşsa da 22-23 olur. Böyle sayısal verilerle kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değıldir. Çünkü Esmâ bint Ebî Bekir'in vefat ettiğı esnadaki yaŖı hakkında 100 küsur yaŖlarında olduğına dair farklı rivayetler bulunmaktadır.⁹⁶

Mehmet Azimli, yukarıdaki bilgiden hareketle Esmâ'nın 91 yaŖında vefat ettiğini belirtip şöyle bir hesaplama yaparak Hz. ÂiŖe'nin evlilik yaŖını bulmaya çalışmaktadır: Hz. ÂiŖe'nin vefat ettiğı hicri 58'den Esmâ'nın vefat ettiğı hicri 73'e kadar geçen 15 yıllık süreyi Esmâ'nın hicri 58'deki yaŖına eklediğimizde Esmâ'nın yaŖı vefat ettiğı sırada 91 eder. ($76+15=91$). Bu da gösteriyor ki, Esmâ vefat ettiğinde 91 yaŖlarında olmaktadır ve 100 yaŖında olması mümkün gözükmemektedir. 91'den öldüğü tarih olan 73'ü çıkardığımızda ($91-73=18$) Esmâ'nın hicrette yani Hz. ÂiŖe'nin evlendiğı yılda 18-19 yaŖlarında olduğunu buluruz. Esmâ ile Hz. ÂiŖe arasındaki yaŖ farkı 10 olacağına göre Hz. ÂiŖe'den nakledilen ve bütün tarihçilerin müttelik olduğı "6 yaŖında sözlendim 9 yaŖında evlendim" ifadesinin doğru olduğı ortaya çıkar.⁹⁷

3.3. Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatından sonra çocuklarına bakacak ve evini idare edecek kimsesi kalmamıŖtı. Bu Ŗartlar altında Rasûlüllah'ın genç ve faal bir hayat ortağına sahip olması, bu hayat ortağının onun evini idare etmesi, çocuklarını terbiye etmesiyle meŖgul olması ge-

94 Erul, "Hz. ÂiŖe Kaç YaŖında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", 644.

95 Ruqaiyyah Waris Maqsood, *Hazrat A'ishah Siddiqah* (Birmingham: Published by IPCI, 1996), 4.

96 Ŗemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, *el-Iber fi Haber men Ğaber* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 1: 60; Ŗihâbüddin Ebu'l-Felâh Abdilhay b. Ahmed b. Muhammed b. İmâd, *Ŗezerâtü'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 1: 308.

97 Azimli, "Hz. ÂiŖe'nin Evlilik YaŖı TartıŖmalarında Savunmacı Tarihçiliğın Çıkması", 32; Erkocaaslan, *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 44-45.

rekirdi. Bu itibarla onun altı veya biraz daha fazla değil, yetişmiş genç bir hanımla evlenmesi daha doğru olurdu. Gerçi bazıları, Allah Rasûlü'nün, Hz. Âişe'den önce Hz. Sevede ile evlendiğini ve onun bu görevleri yerine getirebileceğini söylüyorsa da, Hz. Peygamber'in, Hz. Sevede ile evlendiğini belirten rivayetler daha sıhhatli değildir. Bunu sadece İbn İshâk nakletmektedir. Ravilerin çoğu Rasûlüllah'ın, Hz. Âişe ile, Hz. Sevede'den önce evlendiğini belirtmektedirler. Mamafih Allah Rasûlü'nün, Hz. Sevede ile daha önce evlendiğini kabul etsek bile durum değişmez. Çünkü Hz. Sevede dul ve yaşlı, kımıldayamayacak kadar iri yarı ve hizmete muhtaç bir kadındı.⁹⁸ Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatından sonra ev işlerini üstlenecek, çocuklarına bakacak birine ihtiyacı olsaydı, Hz. Âişe ile Medine'de değil, Mekke'de evlenirdi. Bu arada geçen süre içerisinde ev işleri de ihmal edilmemiş olurdu. Diğer taraftan Rasûlüllah'ın en küçük kızı Hz. Fâtıma bile Hz. Âişe'den büyüktür. Bu nedenle Allah Rasûlü'nün Hz. Âişe ile evliliğini, çocuk ve ev bakımı gerekçeleriyle açıklamak kabul edilebilir bir durum değildir.⁹⁹

3.4. Hz. Âişe'nin otoritesi bütün hadisçiler, tarihçiler ve siyer araştırmacıları tarafından kabul ve teslim olunmaktadır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile dokuz sene yaşadığına göre onun bu ilmi iktidarı dokuz ile on sekiz arasında ihraz etmiş olduğunu kabule imkân var mıdır? Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman dönemlerinde ashâbın ileri gelenleri ve Rasûlüllah'a muasır büyük ilim adamları arasında fetva verecek, en büyük adamlar hakkında tenkitlerde bulunacak derecede ilmî iktidarı ve salahiyeti, sabavet devrini teşkil eden bu dokuz sene içinde mi ihraz etmiştir? Böyle bir telakkiyi kabule mantık yönünden imkân var mıdır? Bu itibarla Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber ile 18 yaşında evlendiğini ve 27 yaşına kadar yaşadığını kabul etmek gerekir. Hz. Âişe'nin, Rasûlüllah'ın hayatında ihraz ettiği kemâl (olgunluk), sonra onun gösterdiği ilmî liyakat ve iktidar, tarihi delillerin isbatıyla onun, Allah Rasûlü'yle yetişmiş bir hanım olarak evlendiğini ve o zaman da 18 yaşında olduğunu kabul etmek gerekmektedir.¹⁰⁰ Böyle bir akıl yürütmenin zorlama olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bunun için çocukların zekâ ve öğrenme yaşına baktığımızda,¹⁰¹ çocuk

98 Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 2: 149-150.

99 Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması", 32.

100 Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 2: 150.

101 Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması", 33.

eğitimcilerinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği ve dñnyada hemen hemen her yerde öğrenme yaŒı 7-20 yaŒları arası olduğu görñlmektedir.¹⁰² Bu sebeple, “ađaç, yaŒ iken eğilir” atasözünün de ifade ettiği gibi erken dönemlerde öğrenme daha hızlı olur ve öğrenilen bilgiler de daha kolay muhafaza edilir. Bilgi birikiminden sonra da bilgi aktarmaları ve olaylar arasında değerlendirmeler daha rahat yapılabilir. Bunun için eğitim ve öğretime erken yaŒlarda başlanılması kaçınılmaz olur. Bundan dolayı Hz. ÂiŒe'nin eğitim ve öğretime başlaması için yaŒının büyük olmasına gerek olmadığı gibi, böyle bir kıyastan hareketle de onun evlilik yaŒının da on sekiz olduğu tahmininin de bulunmak ilmî bir yaklaŒım olmaz.

3.5. Hz. ÂiŒe, Rasûlüllah ile evlenmeden önce Cübeyr b. Mut'ım ile niŒanlanmıştı. Mut'ım ailesi, Hz. ÂiŒe'yi oğluyla evlendirmekle ailesini Müslñmanlıđa sokacağını düşünerek bu evlenmeyi feshetmiştir.¹⁰³ Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettikten sonra İslâmiyeti kabul ettiğine göre, Hz. ÂiŒe ile Cübeyr b. Mut'ım'ın niŒanlanmalarının nübüvvetin ilanından önce olması gerekmektedir. Bu sebeple Hz. ÂiŒe'nin doğumu, risaletten önce olması gerekmektedir.¹⁰⁴ Bu çıkarımda Hz. ÂiŒe'nin, Cübeyr b. Mut'ım ile İslâmiyetten önce niŒanlanmaları gerektiğine vurgu yapılarak İslâmî dönemde müşrik birisiyle evliliğin olamayacağı belirtilmiştir. Ancak böyle bir yasaklama yani müşriklerle evlik konusu Mekke'de yasaklanmamıştır. Bu sebeple Mekke döneminde bir Müslñmanın herhangi bir müşrikle evlenmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. O halde Hz. Ebû Bekir Müslñman olmasına rağmen kızı Hz. ÂiŒe'yi müşrik olan Cübeyr b. Mut'ım ile niŒanlayabilir. Çünkü: “İman edinceye kadar müşrik erkek ve kadınlarla evlenmeyiniz.” (el-Bakara 2/221) “Kafirlerle evlilik bağınızı sürdürmeyiniz.” (el-Mümtahine 60/10) âyetleri Medine döneminde nâzil olmuştur. Hatta bundan dolayı da Hz. Ömer, Ubeydullah'ın annesi müşrik olan eŒi Ümmü Gülsüm bint Cervel'i boşamıştır.¹⁰⁵

102 Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşñncenin GeliŒimi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1987), 200.

103 Azimli, “Hz. AiŒe'nin Evlilik YaŒı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”, 33-34; Nedvî, *Hazreti ÂiŒe*, 37; Abdurrahman ÂiŒe, *Rasûlüllah'ın Annesi ve Hanımları*, trc. İsmail Kara (Konya: Uysal Kitabevi, ts), 236; Abbott, *Hız. Muhammed'in Sevgili EŒi AiŒe*, 25; Kazıcı, *Hazret-i Muhammed'in Aile Hayatı ve EŒleri*, 140.

104 Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 2: 150; Nedvî, *Hazreti ÂiŒe*, 30-31.

105 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010), 10: 775-776; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Muhtasar Tefsîru İbn*

3.6. Hz. Âişe: “*Ben kendimi bildim bileli ebeveynimi dindar olarak gördüm. Hz. Peygamber hemen hemen her gün sabah veya akşam zamanlarında bize uğradı. Müslümanlara karşı şiddet ve baskı artınca babam Ebû Bekir de Habeşistan’a hicret için yola çıktı.*”¹⁰⁶ Bu rivayette Hz. Âişe, Mekke döneminde Ebû Bekir ailesinin İslâm ile irtibatını ve Habeşistan’a hicret öncesini anlatmaktadır. Hz. Âişe’nin bir başkasından nakletmemesi halinde, Mekke dönemiyle ilgili bu bilgileri bize aktarması, onun bahsedilen olayları kavrayabilecek yaşta olduğunu gösterir. Eğer Hz. Âişe’nin hicret esnasında sekiz yaşında olduğunu söylersek, Hz. Ebû Bekir’in Habeşistan’a hicret etmeye niyet ettiği sıralarda onun daha doğmamış olduğunu kabul etmek zorunda oluruz. Bu durumda da bahsedilen olayları anlatması mümkün olmaz. “*Hz. Âişe bu olayları daha sonra öğrenmiş ve aktarmıştır*” şeklindeki bir yaklaşım, rivayeti iki kısma ayırmak suretiyle yapılabilir. Rivayetin ilk kısmı, hicretten üç dört sene önceki durumu, ikinci yarısı ise, hicrette sekiz dokuz sene öncesini bildirmektedir. Bu yorum zorlama ve yanlıştır. Çünkü rivayetin ilk kısmını Hz. Âişe’nin başkasından aktarmadığı kesindir. İkinci kısmın ise birinci ifadenin devamı şeklinde anlaşılması hem Arapça ifade hem de zihni tutarlılık açısından daha makuldür.¹⁰⁷ Mehmet Azimli bu görüşe iki noktadan itiraz etmektedir: Birincisi; hadisteki *Din* kelimesi “*ed-Din*” şeklinde marife olarak kullanılmıştır. Bundan da İslâm’ı kastettiği anlaşılmaktadır. İkincisi ve daha önemlisi; Hz. Âişe rivayetin devamında bu dinin İslâm dini olduğunu ve çocukluğunda Hz. Peygamber’in devamlı kendilerine geldiğini anlatarak, kendisinin nübüvvetin geldiği dönemde doğduğunu açıklamıştır. Rivayette yer alan vurgu, onun İslâm döneminde doğduğunu belirtmektedir. Böylece rivayette zikredilen yaşın doğruluğu ortaya çıkmış olmaktadır.¹⁰⁸

3.7. Hz. Peygamber, eşi Hz. Hatice’nin vefatından sonra ailesinin bütün sorumluluğunu yüklenmişti. Muhtemelen onun bu yükünü hafifletmek amacıyla Havle bint Hakîm, Rasûlüllah’a gelerek: “*Ey Allah’ı Rasûlü evlenmeyecek misin?*” diye sordu. Hz. Peygamber: “*Kiminle?*” diye sordu. Havle bint Hakîm: “*İstersen bakire kızla, istersen dul kadınla*” diye cevap

Kesîr (Mekke: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts), 3: 486; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4: 151.

106 Buhârî, “Kefâlet”, 4.

107 Rıza Savaş, “Hz. Aişe’nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995): 140-141.

108 Azimli, “Hz. Aişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”, 31.

verince Allah Rasûlü: “*Bakirelerden kiminle evlenebilirim?*” diye sorunca Havle: “*Allah’ın yarattıklarından senin en çok sevdiğin Ebû Bekir’in kızı*” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlüllah: “*Dullardan kiminle evlenebilirim*” diye tekrar sordu. Havle: “*Sevde bint Zem’a*” diye cevap verdi. Bu karşılıklı konuşmadan sonra Havle bint Hakîm, Hz. Ebû Bekir’in evine geldi ve durumu Ümmü Rûmân’a bildirdi. Bunun üzerine Ümmü Rûmân, Havle’nin bu teklifini eşi Hz. Ebû Bekir’e bildirmek için beklemeye başladı. Hz. Ebû Bekir durumdan haberdar olunca: “*O, kardeşinin kızıdır. Onun kardeşinin kızıyla evlenmesi doğru olur mu?*” diye sordu. Bunun üzerine Havle, Allah Rasûlü’nün yanına geldi ve Hz. Ebû Bekir’in sözlerini bildirdi: “*Onun yanına dön ve kardeşliğimizin din kardeşliği olduğu için onun kızıyla evlenmemin bir sakıncası olmadığını bildir*” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir daha önce Cubeyr b. Mut’ım ile nişanlanan, ancak nişanları İslâm yüzünden bozulan kızı Hz. Âişe’yi Hz. Peygamber ile nişanlamıştır. Hz. Âişe ise bu esnada altı yaşındaydı.¹⁰⁹ Her ne kadar bu rivayette Hz. Âişe’nin altı yaşında nişanlandığı belirtilse de, onun bu yıllarda altı yaşında olmadığını gösteren işaretler bulunmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber’in, Hz. Hatice’nin vefatından sonra evlenmesi gerektiğine inanan Havle’nin, altı yaşında bir çocukla evlenmesini ona teklif etmesi çok tutarsız bir yaklaşım olur. Hem de bu teklif iki alternatif şeklinde yapılmıştır. “*Bakire kız istiyorsan, Hz. Âişe, dul kadın istiyorsan, Sevde*” diye yapılan bu teklifte Hz. Âişe’nin altı yaşında olduğunu söylemek hiç de makul değildir. Bu ifadeyle Havle, Hz. Peygamber’in iki seçenektan birini tercih edebileceğini anlatmak istemiştir. Sonra her iki kadının da istenmesi fikri nereden oluştu? Bu konuda bir netlik yoktur. Hz. Âişe’nin on dört on beş yaşlarında bir genç kız olması, Hz. Peygamber’in ise Hz. Hatice’nin yerini doldurabilecek olgunlukta bir hanıma ihtiyaç duyması sebebiyle Sevde ile evlenmesinin gerekliliğini anlamıştır. Çünkü Hz. Hatice vefat ettikten sonra Hz. Peygamber’in çocuklarına bakacak ve ev işlerini yürütecek kimsesi yoktu. Bunu on dört-on beş yaşlarında bir kızın yapması, imkânsız değilse de zordur.¹¹⁰

3.8. İbn İshâk ilk İslâm’a girenlerin listesini açıklarken Esmâ bint Ebû Bekir’den sonra kardeşi Hz. Âişe’yi de açıklamaktadır. Ayrıca onun o

109 Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2: 9; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 7: 186-187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 149-150.

110 Savaş, “Hz. Âişe’nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, 142-143.

esnada küçük yaşlarda olduğunu da belirtmektedir.¹¹¹ Hicret esnasında sekiz yaşında olan bir çocuk, Habeşistan'a hicret zamanında henüz doğmamıştır. Bu rivayet Hz. Âişe'nin Medine'ye hicret yılında on yedi yaşında olduğunu desteklemektedir.¹¹²

3.9. Ümmü Rûmân ile evlenen Hz. Ebû Bekir'in ondan Abdurrahman ve Âişe isminde iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Aksini ifade eden bir durum olmadığına göre, o dönemin şartları düşünüldüğü zaman, bu iki, ana-baba bir kardeş arasında bir iki yaş farkı vardır denebilir. Yani Abdurrahman b. Ebû Bekir'in, H. Âişe'den bir iki yaş daha büyük olduğu söylenebilir. Bedir Savaşı'na müşrik saflarında katılan Abdurrahman'ı yaklaşık olarak yirmi yaşlarında¹¹³ kabul eder ve Hz. Âişe'yi de hicret esnasında sekiz yaşında düşünürsek arada on iki yaş farkı olacağını görürüz. Hicret esnasında Hz. Âişe'yi on yedi yaşında kabul edersek, Abdurrahman ile aralarında bir iki yaş farkı olur. Makul olan da budur.¹¹⁴ Bu iddiayı o günkü Arap toplumunda yaygın olan çocuk edinme koşulları içinde makul kabul etmek gerekir. Ancak genel olan bu durumun, her özel durum için de aynı şekilde değişmez bir yasaymış gibi kabul edilmesi, bilimsel bir yaklaşım değildir. Bu sadece bir varsayımdır. Bir bilgiye/belgeye dayanmamaktadır. Çünkü bir kadından doğan çocuklar arasındaki yaş farkını belirleyecek birçok neden olabilir. Bu nedenleri tespit etmeden, sadece belirli bir âdeti öne sürerek iddiada bulunmak, kabul edilebilir bir durum değildir. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin yaşının büyüklüğünü, söz konusu yaklaşımla ispatlamak pek mümkün gözükmemektedir.¹¹⁵ Yazarın belitmiş olduğu kaynakta Abdurrahman b. Ebû Bekir'in kâfirlerle birlikte Bedir Savaşı ve Uhud Savaşı'na katıldığı ifade edilirken, yaşı hakkında herhangi bir açıklamaya yer verilmemektedir.¹¹⁶ Burada yaş tahmininde bulunularak Hz. Âişe'nin evlilik yaşının büyütülmeye çalışıldığı görülmektedir. Böyle bir yaklaşımla Hz. Âişe'nin yaşını büyük göstermeye çalışmak doğru değildir. Çünkü anne bir kardeş olan Hz. Âişe ile Abdurrahman'ın arasında başka bir çocuk olmaması, ikisi arasındaki yaş farkının az olduğunu göstermez. Bundan

111 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 124; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2: 254.

112 Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", 141

113 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3: 131.

114 Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", 143.

115 Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması", 35.

116 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3: 131.

yüzlerce yıl önce meydana gelmiş bir olayı dikkate alıp, diğer unsurları dışarıda tutarak Hz. Âişe on yedi yaşındadır, kanaatine ulaşmak sağlıklı bir çıkarım olmadığı gibi, bu durumu makul görmek de uygun değildir. Olayın makul ve mantıklı olduğunu söylemek için Abdurrahman ile Hz. Âişe arasında neden çocuk olmadığının bütün sebeplerini ortaya koymak gerekmektedir. Eğer bu yapılırsa, daha sağlıklı sonuç elde edilebilir. Ama böyle bir araştırma yapılmadan tek sebep üzerinden olayı aydınlatmaya çalışmak akademik olarak ilmî değildir. Ayrıca yazar burada istediği sonuca ulaşmak için iki kardeşin arasında makul bir yaş aralığı tespit etme çabası içerisindedir.¹¹⁷

3.10. Maqsood, Hz. Âişe'nin 610 yılında, Medine'ye hicretten 11 veya 12 yıl önce doğduğunu ve evlendiği zaman 14 yaşında olduğunu, 9 yaşında olmadığını belirtmektedir. Aynı müellif, Hz. Âişe'nin nübüvvetten 5 sene önce 605 yılında doğduğunu, hicret esnasında 17 yaşında olduğunu ve evlendiğinde ise 19 yaşında olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁸ Maqsood, bu sayısal bilgileri verirken herhangi bir kaynak belirtmemektedir. Yani yazar kendi zihin dünyasında kurgulamış olduğu sayılardan hareketle Hz. Âişe'nin evlilik yaşının on dokuz olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Böyle bir değerlendirme neticesinde bir sonuca ulaşmanın hiçbir tutarlılığı ve geçerliliği yoktur. Yani ilmî ve akademik zeminden yoksun bir çıkarım, inandırıcılıktan oldukça uzaktır.

3.11. Hişâm b. Urve, teyzesi Hz. Âişe'nin hicretin 50. yılı 67 yaşında vefat ettiğini belirtmektedir. Hicretin 50. yılı miladi olarak 672 yılına denk gelmektedir. Bu bilgidен hareketle 672-67=605 yılı Hz. Âişe'nin doğum tarihidir. Hicret esnasında Hz. Âişe 17 yaşında, Hz. Peygamber ile evlendiğinde de 19 yaşındadır.¹¹⁹ Hicri 50. yılın miladi karşılığı 672 değil, 670/671'dir. Bu sebeple Hz. Âişe'nin doğum tarihi 603 veya 604 olacaktır. Onun hicret esnasındaki yaşı ise 18 veya 19 olacaktır. Evlendiği es-

117 Recep Erkocaaslan, "Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile Evliliği ve Evlilik Yaşı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017): 1241.

118 Maqsood, *Hazrat A'ishah Sıddıqah*, 5.

119 Maqsood, *Hazrat A'ishah Sıddıqah*, 9. Ancak müellifin verdiği kaynakta Hişâm b. Urve teyzesi Hz. Âişe'nin hicretin 57. yılında vefat ettiğini belirtmektedir. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 192. Bu sebeple bu bilgidен hareketle bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Muhtemelen müellif bu bilgiyi sehven vermiş ve bunun üzerine görüşlerini temellendirmeye çalışmıştır.

nada ise yaşı, 19-21 arasındadır. Diğer taraftan Hz. Âişe'nin vefat tarihi (h. 50) ve yaşı (67) konusunda tek rivayet üzerinden bir sonuca ulaşmak da doğru değildir. Çünkü onun hicretin 57.¹²⁰ 58.¹²¹ veya 59.¹²² yıllarında vefat ettiğini belirten ve vefat ettiği esnada ise 63,¹²³ 66¹²⁴ veya 67¹²⁵ yaşlarında bulunduğu dair de farklı rivayetler mevcuttur.

Hz. Âişe'nin genç bir kızken Hz. Peygamber ile evlendiğini savunanların en önemli özelliği; üçüncü şahısların hayat hikayelerinden hareketle elde ettikleri sayısal verilerden evlilik yaşını bulmaya çalışarak bir sonuca ulaşmalarıdır. Sonuca esas teşkil eden kişilerin doğum ve ölüm tarihleri ve bu bağlamda yapılan kıyaslamalar kaynaklarda farklılık arz etmektedir. Yani bir kaynakta belirtilen bilgiler dikkate alınarak bir sonuca ulaşılması, diğer kaynaklardaki bilgilerle ulaşılabilecek sonuçlardan farklı olacaktır. Diğer taraftan elde edilen sonuçlarla ilgili gösterilen kaynaklar birinci gruptakilerin kaynaklarına göre güvenilirlik açısından ikinci derecede yer almaktadır. Bu sebeple elde edilen netice hakkında kesin ifadeler kullanmak ilmî ve akademik olmaktan uzaktır. Miladi 622-624 yıllarında meydana gelen evlilik olayındaki *yaş faktörünü* o günün örf ve âdetlerini dikkate almadan yaşanan çağın değer yargılarına göre geçerli bir evlilik yaşı arayışına girmeye çalışmak beyhude bir çabadır. Çünkü yaşanan çağın şartları toplumdan topluma ve kişiden kişiye değişkenlik arz etmektedir. Bu açıdan belirli bir yaş aralığında gezinmekten ziyade tarihin o dönemdeki insanların algılarına saygı duymak ve tarihin dokusuna müdahalede bulunmamak gerekmektedir.

SONUÇ

İnsan, yeryüzünde yaşamaya başladıktan sonra zaman içerisinde kendi örf ve âdetlerini oluşturmaya başlamıştır. Tarihi süreç içerisinde

120 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 903; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 344; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 190; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

121 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 61; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 903; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 344; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 520; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 190; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

122 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90.

123 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2: 193; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

124 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 62; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2: 71.

125 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 90.

insanın bu faaliyetleri kişiden kişiye, toplumdan topluma ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Böyle bir realiteden dolayı da insanların uygulamalarında farklı görünüşler ortaya çıkmaktadır. İnsanların sosyal hayatla ilgili sahalarda gerçekleştirdikleri fiillerin doğru algılanıp algılanmamasındaki temel faktör; örf ve âdetlerdir. Bu örf ve âdetlere uygun olan davranışlar onanırken, aykırı olanlar ise dışlanmaktadır. Bu sebeple örf ve âdetler toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Tarihin bir döneminde meydana gelmiş olan hadiseye toplumun bakışı, daha sonraki dönemler için önemli bir ölçüt olmaktadır. Olaya tanık olanların refleksi olumluysa, sonrakilerin, o toplumun örf ve âdetlerinden bağımsız olarak değerlendirmelerde bulunması, ilmî ve akademik bakış açısından oldukça uzaktır. Bu açıdan insanların topluma, örf ve âdetlere saygılı davranıp, hadiseyi kendi tarihi oluşum süreci içerisinde anlamaya çalışmaları, tarihin dokusuna saygılı olmalarının bir gereğidir.

Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin nişan ve evliliği yaklaşık olarak miladi 620-624 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu nişan ve evlilik o günün örf ve âdetlerine göre icra edilmiştir. Bu nişan ve evliliğin gündem konusu yapılması, Hz. Âişe'nin bu esnadaki yaşının küçük olmasıdır. Nişan veya düğün hakkında gerek Mekke'de gerekse de Medine'de olumsuz herhangi bir algıyla karşılaşılmamıştır. Yani Mekke'de Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırmak için ellerinden geleni ardına koymayan müşrikler bile bu nişan konusunda asla olumsuz söz ve fiillerde bulunmamışlardır. Medine'de Hz. Peygamber'e hem içten hem de dıştan düşmanlık yapan farklı dinsel inanışlara ve algılara mensup insanlar bulunmaktaydı. Buna rağmen onlardan bu evlilik aleyhinde olumsuz söylemler sadır olmamıştır. Anlaşılan o ki, Medine toplunda küçük yaşlardaki kızlarla evlilik o günün örf ve âdetlerine uygun bir davranıştır. O günün algısı dışındaki bir eylem, mutlak anlamda tepkiyle karşılanacaktır. Eğer küçük bir çocukla evlilik örf ve âdetlere uygun olmasaydı, kesinlikle Hz. Peygamber hakkında kara propaganda faaliyeti yürütülürdü. Bu sebeple Allah Rasûlü aleyhinde olacak ve kendisinin itibarsızlaştırılmasına sebep olacak bir eylem içerisinde bulunmazdı. Hakkında nas bulunmasına rağmen onun, Zeyd b. Hârise'nin eşi Zeyneb bint Cahş ile evliliği hakkında olumsuz söylemlerin olduğu bilinmektedir. Netice olarak Hz. Peygamber'in, küçük yaşlarda bulunan Hz. Âişe ile evliliği toplumun örf ve âdetlerine uygun bir davranıştır.

Böyle bir evliliği günümüzün değer yargılarına göre algılamaya çalışmak ve olayın faili hakkında pedofili veya sübyancı gibi ithamlarda

bulunmak gerçeklerden uzak ön yargıların neticesidir. Bu ithamlar karşısında reaksiyoner bir tavırla Hz. Âişe'nin yaşını büyütmeyle çalışarak durumu kurtarma çabasına gerek yoktur. Çünkü evlilik yaşları görecelidir ve toplumların örf ve âdetlerine göre değişkenlik arz etmektedir. Bu açıdan Hz. Âişe'nin evlilik yaşını günümüzün değer yargılarına çekmeye çalışmak, ithamlar çerçevesinde ortaya çıkan problemi çözmeye dönük geçici bir faaliyettir. Başka bir zaman diliminde evlilik yaşıyla ilgili algı değiştiğinde, aynı problemin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Hadiseyi doğal şartları çerçevesinde algılamak ve evlilik yaşının da toplumun algısına uygun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hz. Âişe'nin evlilik yaşını gelenekte olduğu gibi 9-10 yaşlarında gerçekleştiğine vurgu yapmaktan ve modern çalışmalarda olduğu gibi 17-19 yaşlarına çekme çabası içerisinde olmaktan kaçınılmalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe ile evliliği toplumun örf ve âdetlerine göre normal karşılanan bir uygulamadır ve kendi içerisinde de tarihsel bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber küçük yaşlarda bir evlilik yaptı diyerek buna dini bir karakter kazandırmaya çalışmak doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in bu evliliği örfidir, dini değildir.

KAYNAKÇA

Abbott, Nabıa, *Hız. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*. Trc. Tuba Asrak Hasdemir. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1999.

Abdurrezzâk, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Aişe Abdurrahman. *Rasûlüllah'ın Annesi ve Hanımları*. Trc. İsmail Kara. Konya: Uysal Kitabevi, ts.

Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *Umdetü'l-Kârî bi Şehi Sahîhi'l-Buhârî*. 20 Cilt. Kahire: el-Mektebetü's-Şerike, 1972.

Azimli, Mehmet, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003): 28-37.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbü'l-EŖrâf*. 8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. 7 Cilt. Beyrut: *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Buhârî, Abdullah b. Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. 8. Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ÇoŖkun, Selçuk, "Hadislerin Tarihe Arz'ının Uygulamadaki Bazı Problemleri" (Hz. ÂiŖe'nin Evlilik YaŖı Örnekleminde Bir İnceleme). *Ekev Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz 2004): 177-196.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

DimeŖkî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî. *Kitâbü Ezvâci'n-Nebî*. Thk. Muhammed Nizâmüddin el-Fetih. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefsî*. 3 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Dozy, Reinhart Pietere Anne. *Târîhu İslâmiyet*. Trc. Abdullah Cevdet, Matbâ'a-i İctihâd, Mısır 1908.

Dursun, Turan. *Din Bu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.

Ebû Dâvud, Süleyman b. EŖ'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Ŗehbe, Muhammed b. Muhammed. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. DimeŖk: Dâru'l-Kalem, 2009.

Erkocaaslan, Recep. *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı. Ŗahsiyeti ve Hız. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Erkocaaslan, Recep, "Hz. ÂiŖe'nin Hz. Peygamber ile Evliliğı ve Evlilik YaŖı". *Uluslararası Sosyal AraŖtırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017): 1234-1247.

Erul, Bünyamin. "Hz. ÂiŖe Kaç YaŖında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?". *İslâmi AraŖtırmalar Dergisi* 19/4 (2006): 637-649.

Fayda, Mustafa. "ÂiŖe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Halebî, Ebu'l-Ferec Nuruddin Ali b. İbrahim b. Ahmed. *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

Halîfe b. Hayyât. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayımcılık ve Ticaret, 1993.

Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddin Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006.

İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr. *Kitâbü'l-Muhabber*. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013.

İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.

İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Kahire: Dâru İbn Kesîr, ts.

İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*. Thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981.

İbn Kelbî, Ebû Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib. *Cemheretü'n-Neseb*. Beyrut: Alemü'l-Kütüp, 1993.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr*. 3 Cilt. Mekte: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed.

el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 199.

İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram. *el-Kâmil fi't-Târîh*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1979.

İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.

İbnü'l-İmâd, Şihâbüddin Ebu'l-Felâh Abdilhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.

Kastalânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Kazıcı, Ziya. *Hazret-i Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.

Kehhâle, Ömer Rıza. *A'lemü'n-Nisâ fî Âlemi'l-Arab ve'l-İslâm*. 5 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1977.

Maqsood, Ruqaiyyah Waris. *Hazrat A'ishah Siddiqah*, Birmingham: Published by IPCI, 1996.

Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nedvî, Seyyid Süleyman. *Hazreti Âişe*. Trc. Ahmet Karataş. İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Asrısaaadet'in Büyük Kadınları*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2010.

Rodinson, Maxime. *Hazreti Muhammed*. Trc. Atilla Tokatlı. İstanbul: Hür Yayınları, 1980.

Sabuncu, Ömer. *Müminlerin Anneleri*. Ed. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.

Savaş, Rıza, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995): 139-144.

Şibli Nu'mânî. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. Trc. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayınları, 2016.

Şiblî, Mevlânâ. *Asr-ı Saadet*. Trc. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1977.

Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Uraler, Aynur. "Rukiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 219. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Uraler, Aynur. "Ümmü Külsûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 323. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Watt, W. Montgomery. *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*. Trc. Erdem Türközü. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Yardım, Ali. "Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 402-404. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1987.

Yıldırım, Suzan. "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar". *İSTEM 4* (2004): 239-247.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Iber fî Haber men Ğaber*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.